

ЩЕБЕТУН І. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

СОЛЯННИК К. Є.,

кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету адвокатури
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.7>

ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ

Свобода мирних зібрань розглядається як основоположне право людини, втім воно не належить до абсолютних прав, оскільки підлягає обмеженням в чітко визначених випадках.

Хоча в деяких випадках право на мирні зібрання може бути обмежене, тягар обґрунтування будь-яких обмежень лежить на органах влади, які мають бути здатні довести, що будь-які обмеження відповідають вимогам законності, а також необхідні і співмірні принаймні одній із допустимих підстав для введення обмежень, визначених у статті 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Обмеження мають бути чітко прописані в законі і переслідувати законну мету, наприклад, запобігання заворушенням/злочинам чи захист прав і свобод інших людей, і виходити з принципу пропорційності.

Сприяння проведенню зборів і надання учасникам мирних зібрань змоги вільно висловлювати свої погляди входить в основні обов'язки державної влади, яка має завжди враховувати ці вимоги в процесі регулювання права на мирні зібрання, отже, в процесі вирішення питань щодо обмеження права на мирні зібрання, варто враховувати таке: захист права на мирні зібрання незалежно від суті протесту є це обов'язком влади; мирні зібрання не мають бути кримінально карані; зловживання вимогою повідомлення та інші перешкоди для здійснення досліджуваного права неприпустимі; для заборони демонстрацій потрібні вагомі і об'єктивні підстави; надзвичайно важливою є пропорційність дій правоохоронних органів; право на мирні зібрання застосовується як у режимі онлайн, так і офлайн.

Проблематика обмеження права на мирні зібрання залишається актуальною й в наші дні. У вітчизняному законодавстві відсутні чіткі механізми дозвільних та обмежувальних процедур проведення таких масових заходів, що не стає перепорою в їх існуванні. Події 2004 та 2014 років в Україні свідчать про соціальну значущість цих заходів для розвитку демократії, а отже, зумовлюють наукову дискусію формування правової моделі належних обмежувальних заходів у проведенні мирних зібрань.

Ключові слова: права людини, свобода мирних зібрань, принцип законності і пропорційності, обмеження свободи мирних зібрань.

Shebetun I. S., Solyannik K. Ye. A right is of peaceful assemblies and his limitations

Freedom of peaceful collections is examined as a fundamental human right, however it belongs to the absolute rights, as subject limitation in clearly certain cases. Although on occasion a right can limit of peaceful assemblies, the load of ground of any limitations lies on government bodies, that must be able to prove that any limitations answer the requirements of legality, and also necessary and commensurable accordingly at least one of possible grounds for imposing restriction, certain in the article 21 of the International pact about civil and political rights.

Limitations must be clearly prescribed in a law and to pursue a legal aim, for example, of prevention of disturbances/to the crimes or protection of rights and freedoms of other people, and to go out principle of proportion. An assistance to holding meeting and grant to the participants of peaceful collections of possibility freely to expound the looks is included in the basic promises of state power that must always take into account these requirements at adjusting of right of peaceful assemblies, therefore at decision of questions in relation to the limit of right on peaceful collections, it costs to take into account the following: securing of right for peaceful collections regardless of essence of protest is it by the promise of power; peaceful collections must not be criminally punishable; abuse of requirement of report and other obstacles for realization of the investigated right are impermissible; for prohibition of demonstrations strong and objective reasons are needed; extraordinarily important is a proportion of actions of law enforcement authorities; the right of peaceful assemblies is used both in the mode on-line and offline.

The range of problems of limitation of right of peaceful assemblies remains actual and in our days. The clear mechanisms of permissive and restrictive procedures of realization of such mass events, that does not become a barrier in their existence, are absent in a home legislation. Events 2004 and 2014 in Ukraine testify to social meaningfulness of these events for development of democracy, and thus stipulate the scientific discussion of forming of legal model of the proper restrictive events in realization of peaceful collections.

Key words: *human rights, freedom of peaceful collections, principle of legality and proportion, limitation of freedom of peaceful collections.*

Вступ. Свобода мирних зібрань є одним з основоположних прав людини, без ефектної реалізації якого неможливий повноцінний розвиток демократії та інститутів громадянського суспільства. Питання правового регулювання права на мирні зібрання ніколи не втрачало актуальності в науці конституційного права.

Мирні зібрання можуть проводитися з різною метою: вираження поглядів, захисту спільних інтересів, вираження протесту, обговорення питань, важливих для суспільства і т.д. Право на мирні зібрання є фундаментальним правом, тому його захист має вирішальне значення в підтримці демократичного суспільства.

Свобода мирних зібрань розглядається як основоположне право людини, втім воно не належить до абсолютних прав, оскільки підлягає обмеженням, однак у чітко визначених випадках. Варто зазначити, що, хоча допускаються певні обмеження свободи мирних зібрань, вони мають бути дуже вузькими, щоб реалізація цього основоположного права не порушувалась на практиці. Обмеження мають бути чітко прописані в законі, переслідувати законну мету, наприклад, запобігання заворушенням/злочинам чи захист прав і свобод інших людей, і виходити з принципу пропорційності.

У країнах-членах Ради Європи цей факт давно визнаний, а за довгі роки своєї роботи Європейський суд із прав людини (далі – Суд) в рамках статті 11 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) істотно розвинув свою правозастосовну практику, яка стосується права на свободу мирних зібрань.

У контексті зростаючого числа протестів влада деяких країн впроваджує заходи правового та іншого характеру (від жорсткого контролю за проведенням зібрань, заборон їх проведення і навіть, розгонів до змін у законодавстві, які розширюють можливість застосування санкцій щодо їх організаторів і учасників), що можна розцінити як певну загрозу реалізації цього права та втрату його суті, тому проблема обмеження свободи мирних зібрань не втрачає актуальності і зумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

У вітчизняній юридичній науковій літературі різні аспекти права на мирні зібрання були предметом дослідження таких учених: М. Денісової, О. Денісової, Р. Мельника, С. Рабіновича, Т. Фулей, А. Шевченко та інших. В Україні за період її незалежності захистили дисертації про право на мирні зібрання О. Васьковська, О. Власенко, О. Клименко, С. Онищенко, В. Поліщук, М. Середя, О. Тронько, О. Шкарнега, Л. Ярмол та інші. Не заперечуючи значущість вказаних досліджень, вони не вичерпують зазначену проблематику, що свідчить про фрагментарний стан наукового опрацювання проблеми і необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є аналіз обмежувальних заходів організації та проведення масових заходів з погляду належного і достатнього в правовому регулюванні як гарантії збереження демократичних цінностей у суспільстві.

Результати дослідження. Право на свободу зібрань кожної людини гарантується низкою міжнародно-правових та регіональних документів: Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 21); Загальною декларацією прав людини (ст. 20/1); Американською конвенцією про права людини (ст. 15); Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст. 5/d); Конвенцією про права дитини (ст. 15); Конвенцією про захист прав людини і основних свобод Ради Європи (далі Конвенція) (ст. 11) та ін.

Згідно з Конвенцією, свобода зібрань не належить до абсолютних прав і може бути обмежена, причому обмеження визнаються допустимими, якщо вони «встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки і громадського спокою, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб» (ст. 11 п. 2) [1]. Варто зазначити, що в ст. 11 поряд із загальними обмеженнями передбачаються і додаткові спеціальні заходи, які стосуються здійснення цієї свободи особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

БДП/ОБСЕ та Венеціанською комісією розроблені Керівні принципи щодо забезпечення свободи мирних зібрань, які містять низку принципів щодо можливих обмежень їх проведення.

Так, принцип законності передбачає, що «будь-які обмеження мають бути засновані на положеннях закону і мають відповідати Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також іншим міжнародним документам в області прав людини. У цьому плані надзвичайно важливу роль відіграє чітко сформульоване законодавство, що дає змогу визначити межі допустимих повноважень для розсуду влади. Сам закон має відповідати міжнародним стандартам у галузі прав людини і має бути досить конкретним, щоб дати змогу кожній особі визначити, чи є його поведінка порушенням закону і якими можуть бути найбільш ймовірні наслідки таких порушень» [2, с. 16].

Принцип пропорційності полягає в тому, що будь-які обмеження щодо свободи зібрань мають бути пропорційними. У процесі досягнення органами влади законних цілей перевагу варто надавати заходам, які передбачають найменший рівень втручання. Відповідно до нього, органи влади автоматично не мають накладати обмеження, які істотно змінюють характер заходу, – наприклад, не можна переносити місце проведення зборів у віддалені від центру райони міста, оскільки це може призвести до того, що ці обмеження будуть накладатися на всі збори без розбору і в результаті не зможуть пройти перевірку на пропорційність, тому що вони не враховують конкретні обставини в кожному окремому випадку [2, с. 16–17].

Європейський Суд у процесі своєї діяльності неодноразово звертався до питання мирних зібрань, зокрема проблеми обмеження їх проведення.

Так, він нагадує, що гарантії ст. 11 Конвенції поширюються на всі збори, за винятком тих, на яких організатори та учасники мають намір застосовувати силу або в іншій формі заперечують основи «демократичного суспільства» (Рішення Європейської комісії у справі «Г. проти Німеччини» (G. v. Germany) від 6 березня 1989 року, скарга N 13079/87, Decisions and Reports (DR) 60, р. 256, і по справі «Християни проти расизму і фашизму проти Сполученого Королівства» (Christians against Racism and Fascism v. United Kingdom) від 16 липня 1980 р DR 21, р. 138).

Як зазначив Європейський Суд у Постанові по справі «Сергій Кузнецов проти Російської Федерації» (Sergey Kuznetsov v. Russia) (від 23 жовтня 2008 р скарга N 10877/04, § 45), будь-які заходи, що являють собою втручання в свободу зібрань і вираження думки, інакше як у випадках підбурювання до прояву жорстокості і заперечення демократичних принципів – якими б шокуючими й неприйнятними не вдавалися владі конкретні погляди або слова, що використовуються, – роблять погану послугу демократії і часто їй починають загрожувати.

Обов'язок влади полягає в захисті права на мирні зібрання незалежно від суті того, що виражається протестом, тому в разі критики влади мирним способом під час зібрань існуючого порядку або висловлення непопулярних поглядів, які викликають неприязнь, тривогу або шокують інших людей, їх не можна обмежувати. Виняток становлять лише ті зібрання, метою яких є підбурювання до насильства або заперечення демократичних принципів.

До обов'язків влади також належить захист права всіх осіб вільно висловлювати свої погляди в процесі публічних зібрань, захист таких осіб від тих, хто хоче позбавити їх права на свободу зібрань та на те, щоб їхня думка була почута, тому органи правопорядку мають захищати публічні заходи від їх супротивників, які мають на меті перешкоджати проведенню таких заходів. Прикладом можуть служити прайд-ходи та інші демонстрації на захист прав лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ), які в ряді країн забороняються в інтересах моралі та громадського порядку, а їх учасники нерідко залишаються без захисту, піддаються нападам із боку осіб із протилежними поглядами і навіть стають жертвами насилля з боку поліції.

Європейський суд встановив, що мирні демонстранти не мають піддаватися кримінальному переслідуванню, однак у деяких країнах до організаторів або учасників мирних зібрань можуть застосовуватися кримінальні санкції, які поряд з іншими зайвими або непропорційно суворими заходами відповідальності за дії, вчинені під час публічних заходів, є порушенням права на свободу зібрань.

Варто зазначити, що є приклади, коли мирні демонстрації призводять до актів насильства і вандалізму, які здійснюються групами людей, що часто не мають нічого спільного з іншими учасниками протесту. Організатори зібрань, а також мирні їх учасники не можуть залучатися до відповідальності і каратися за такі акти насильства. У таких випадках влада зобов'язана карати винних осіб за таку неналежну поведінку, проте це не означає, що захід загалом буде автоматично вважатися немирним. Крім того, задля єдиного розуміння та недопущення зловживань у процесі реалізації зазначеного права, влада на законодавчому рівні має чітко визначити поняття «насильство під час проведення публічних заходів».

Відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини, як це підкреслюється в Керівних принципах забезпечення свободи мирних зібрань Венеціанської комісії та БДПЛ/ОБСЄ, попереднє повідомлення про проведення зборів не потрібне [2, с. 19]. Процедура повідомлення має, перш за все, служити цілям сприяння проведенню зборів і в жодному разі не має фактично перетворюватися на процедуру отримання дозволу на проведення такого заходу. «Повідомні процедури мають бути прозорими, не мають передбачати необґрунтовані бюрократичні вимоги, вимоги до організаторів мають бути відповідні потенційному громадському впливу відповідних зборів, а крім того, вони мають бути безплатними» (п. 70) [3].

Кількість спонтанних, не запланованих заздалегідь зібрань, які найчастіше проходять щодо подій, що вимагають негайного реагування і дають змогу громадянам своєчасно висловлювати власну думку про ті чи інші події, може збільшуватися, особливо з ураху-

ванням використання соціальних мереж, тому їх варто захищати поряд з іншими формами публічних заходів, а не розганяти і забороняти.

Іноді влада узгоджує проведення заходів тільки в недоступних для широкого загалу віддалених місцях або блокує громадський доступ до них іншими способами (перед будівлями парламентів і урядів, в центрах міст та інших суспільно важливих місцях), що значно ускладнює реалізацію права на проведення мирних зібрань.

У деяких країнах також обмежується доступ до вебсайтів або соціальних мереж, що містять інформацію про демонстрації. Така практика може призвести до обмеження права на мирні зібрання. Як підкреслюється в Рекомендації Комітету міністрів (2016) 5 щодо Інтернет-свободи [4], встановлені Європейським судом стандарти дотримання права на мирні зібрання застосовуються як у режимі онлайн, так і в режимі офлайн, у тому числі щодо обмежень цього права. Експерти Комітету заявили, що держави зобов'язані гарантувати реалізацію цього права не тільки в реальному, а й у віртуальному просторі, зокрема в Інтернеті.

Безумовно, цифрова епоха відкрила нові горизонти для здійснення прав людини, в тому числі на свободу мирних зібрань та асоціацій. Цифрові технології стали важливим інструментом у руках людей, які хочуть об'єднати свої зусилля з просування демократії і справді прагнуть миру і поліпшення життя. Разом із тим влада нерідко використовує нові технології для того, щоб заглушити голоси дисидентів, політичної опозиції, правозахисників, активістів і протестувальників, а також вести за ними спостереження і залякувати їх. Деякі уряди дедалі частіше вимагають відключати Інтернет, а також блокувати сайти і ресурси напередодні виборів і протестних акцій.

Ці рекомендації Комітету вкрай актуальні в період пандемії COVID-19, оскільки заходи з обмеження пересувань і дотримання соціальної дистанції створили безпрецедентні проблеми для реалізації права людей на збори.

Право на мирні зібрання є цінним інструментом, який може використовуватися і використовується для визнання і реалізації широкого спектра інших прав, включаючи економічні, соціальні і культурні права, тому інтерес до нього не втрачено, що підтвердив Глобальний вебсеминар «Про мирні (і не дуже мирні) збори: свіжий погляд на міжнародні стандарти», який відбувся 16 грудня 2020 року, на якому, в тому числі, обговорювалися Зауваження загального порядку № 37 до ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права – Право на мирні зібрання.

У роз'ясненнях Комітету з прав людини ООН члени Комітету нагадали, що право на мирні зібрання разом з іншими правами становить саму основу демократичного суспільства. Мирні зібрання можуть відігравати важливу роль у забезпеченні учасникам процесу можливості поширювати ідеї і амбітні цілі у громадській сфері і отримувати певну підтримку або зустрічати протидію таким ідеям і цілям. У тих випадках, коли під час мирних зібрань висловлюються скарги, в процесі їх проведення може надатися можливість врегулювати розбіжності на інклюзивній і мирній основі з широкою участю громадян (п. 1) [3].

Право на мирні зібрання не має обмежуватися законодавчо, тому неприйнятною є практика прийняття законів, які можуть вести до невідповідних обмежень права на свободу мирних зібрань, оскільки окремі норми цих законів можуть перетворити звичайні дії учасників публічних заходів (фотографування співробітників поліції або ненасильницький опір) на правопорушення, за яке вони можуть понести покарання.

Наприклад, загальновідомий факт, коли, реагуючи на протестний рух «Жовтих жилетів», у березні 2019 року Франція внесла до свого законодавства поправки, якими було передбачене, зокрема, посилення покарань за вже заборонені Кримінальним кодексом діяння, включаючи умисне, «без поважної причини», приховування обличчя під час демонстрації. Розуміючи прагнення влади забезпечити можливість розпізнавання осіб, які застосовують насильство, кваліфікація цього злочину як більш тяжкого дозволяє поліції затримувати осіб, які підпадають під дію цього заходу, перешкоджати їхній участі в зборах у разі мирної поведінки.

Важливо також уникати прийняття законів, які можуть справляти дискримінаційний вплив на здійснення права на мирні зібрання, оскільки ставлення до зборів може різнитися залежно від їх організаторів.

Крім того, в нормативних положеннях про право на мирні зібрання нерідко присутні розпливчасті і неточні формулювання. Це розширює дискреційні можливості правозастосовних органів влади і збільшує ризик довільних обмежень цього права.

Хоча охорона громадського порядку під час проведення зібрань стає дедалі складнішою, поліція зобов'язана сприяти проведенню публічних заходів, забезпечуючи належний захист учасників і запобігаючи можливим порушенням порядку. Вирішуючи ці завдання, поліція має діяти стримано і пропорційно, мінімізуючи збиток і забезпечуючи збереження життя і здоров'я людей.

На жаль, повідомлення про численні випадки непропорційного застосування сили співробітниками правоохоронних органів проти учасників мирних зібрань продовжують з'являтися з різних місць по всій Європі (варто згадати останні події в Білорусі). Такі повідомлення включають, у тому числі, інформацію про побиття та використання методів стримування натовпу, здатних створювати загрозу безпеці людей, тому актуальним є нещодавно зроблене зауваження Комітету з прав людини ООН: «Відповідним правоохоронним органам варто, наскільки це можливо, проводити роботу зі створення каналів зв'язку і діалогу між різними сторонами, які беруть участь у зібраннях, до і під час їх проведення з метою підвищення готовності, ослаблення напруженості і вирішення спорів» (п. 75) [3].

Кожен раз, коли влада застосовує до мирних громадян силу (включаючи усні заборони або розпорядження), вона має співвідносити загрозу, яку становлять дії громадян і дії самих правоохоронних органів. Удар кийком по голові підлітка непропорційний кинутому в поліцейського паперовому стаканчику, а поштовх у корпус поліцейського, що б'є інваліда, непропорційний подальшому побиттю «винного» десятком правоохоронців із застосуванням спецзасобів.

Для контролю або розгону натовпу демонстрантів поліція багатьох країн дедалі частіше вдається до зброї так званої не смертельної дії (кийки, сльозогінний газ, жалючі гранати, електрошокери, водомети і гумові кулі). На наш погляд, деякі види такої зброї непридатні для підтримки громадського порядку в контексті проведення публічних заходів через невибірковість їх впливу і загрозу, яку вони становлять для безпеки мирних демонстрантів. Особливо загрозливим є число осіб, які були серйозно поранені від застосування гумових куль у процесі демонстрацій за останній час. Крім того, застосування такої зброї не сприяє деескалації напруженості, що має залишатися однією з основних цілей підтримки порядку під час демонстрацій. «Співробітникам правоохоронних органів варто докладати зусиль для деескалації ситуацій, які можуть вилитися в насильницькі дії. Вони зобов'язані вичерпати ненасильницькі засоби і дати попереднє попередження, якщо застосування сили стає абсолютно необхідним, за винятком випадків, в яких і те, і інше буде явно неефективним. Будь-яке застосування сили має відповідати основним принципам законності, необхідності, пропорційності, обережності і недискримінації, які можуть застосовуватися до статей 6 і 7 Пакту, а особи, які застосовують силу, мають нести відповідальність за кожен випадок застосування сили» (п. 78) [3].

Тривожним також є той факт, що під час демонстрацій журналісти і незалежні спостерігачі за дотриманням прав людини часто піддаються нападкам і насильству як із боку демонстрантів, так і з боку поліцейських. Гарантувати безпеку журналістів під час демонстрацій вкрай важливо для того, щоб вони могли виконувати свої обов'язки.

Члени Комітету з прав людини ООН зауважили, що учасники зборів мають право носити маски або капюшони, щоб прикривати обличчя; уряд не має права збирати особисті дані з метою залякування учасників протестів; уряд також не має блокувати Інтернет-мережу або закривати будь-які вебсайти, які використовуються для організації або проведення мирних зібрань (п. 60) [3].

Вищевказане свідчить про значну увагу до питань, пов'язаних із реалізацією права на мирні зібрання, а правозастосовна практика підтверджує наявність проблем щодо обме-

ження мирних зібрань. Хоча в деяких випадках право на мирні зібрання може бути обмежене, тягар обґрунтування будь-яких обмежень лежить на органах влади. Органи влади мають бути здатні довести, що будь-які обмеження відповідають вимогам законності, а також необхідні і співмірні принаймні одній із допустимих підстав для введення обмежень, визначених у ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Висновки. Протести різного роду свідчать про готовність людей брати участь у громадських справах і висловлювати свої погляди мирними засобами, тому їх придушення буде лише означати обмеження демократичного простору і здатності суспільства вирішувати проблеми, що виникають.

Закони та практика проведення зборів мають адаптуватися до швидко змінюваних умов, при цьому вони завжди мають відповідати міжнародним нормам в області прав людини, свободи зібрань та підтримання правопорядку під час публічних заходів. Сприяння проведенню зборів і надання учасникам мирних зібрань змоги вільно висловлювати свої погляди входить в основні обов'язки державної влади, яка має завжди враховувати ці вимоги в процесі регулювання права на мирні зібрання, отже, у вирішенні питань щодо обмеження права на мирні зібрання варто враховувати таке:

- захист права на мирні зібрання незалежно від суті того, що виражає протест, – це обов'язок влади; до обов'язків влади входить захист права всіх осіб вільно висловлювати свої погляди в процесі публічних зібрань, а також захист таких осіб від тих, хто хоче позбавити їх права на свободу зібрань та на те, щоб їхня думка була почута;
- мирні зібрання не мають бути кримінально карані; підтримка порядку під час зібрань має ґрунтуватися на контактах і співпраці з їх організаторами та учасниками, а методи, які використовуються органами державної влади, повинні мати на меті зниження напруженості; мирні демонстранти не мають піддаватися кримінальному переслідуванню;
- зловживання вимогою повідомлення та інші перешкоди для здійснення права на мирні зібрання неприпустимі; засоби правового захисту від заходів, що непропорційно або довільно обмежують свободу зібрань, таких як зловживання процедурою повідомлення або заборона проведення заходу, мають завжди залишатися доступними, зрозумілими і своєчасними;
- право на мирні зібрання не має обмежуватися законодавчо; важливо уникати прийняття законів, які можуть справляти дискримінаційний вплив на здійснення права на мирні зібрання, оскільки ставлення до зборів може різнитися залежно від їх організаторів;
- для заборони демонстрацій потрібні вагомі і об'єктивні підстави; право на мирні зібрання разом з іншими правами, пов'язаними з політичною свободою, становить саму основу демократичного суспільства, тому уряди мають сприяти реалізації цих прав, а не забороняти, обмежувати або блокувати без вагомих на те підстав. При цьому обмеження не можна вводити на основі загальних формулювань, в яких фігурують громадська безпека або охорона здоров'я, для кожного подібного рішення потрібні конкретні причини;
- надзвичайно важливою є пропорційність дій правоохоронних органів; надмірне застосування сили поліцією в жодному разі не має залишатися безкарним, що вкрай важливо для зміцнення або відновлення довіри населення до правоохоронних органів, тому всі неправомірні дії поліції під час демонстрацій мають належним чином розслідуватися і каратися, інакше кажучи, співробітники правоохоронних органів, які підтримують порядок під час демонстрацій, мають бути ясно ідентифіковані за допомогою добре помітних номерів або іменних знаків.
- право на мирні зібрання застосовується як у режимі онлайн, так і в режимі офлайн.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Руководящие принципы по свободе мирных собраний: подготовлены Советом экспертов БДИПЧ/ОБСЕ по вопросам свободы собраний и Европейской комиссией за демократию через право (Венецианской комиссией) Совета Европы. Издание 2-е. Варшава – Страсбург, 2010. 194 с.

3. Замечание общего порядка № 37 (2020) о праве на мирные собрания (статья 21) от 17 сентября 2020 г. / Организация Объединенных Наций. Комитет по правам человека. URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsrdB0H115979OVGGB%2bWPAXj3%2bho0P51AAHSqSubYW2%2fROAg545hCEpG5u5zQsDpYQPUYSNeyb456XRPbWnwZ%2bpk4wqETaf037bwQ9eOWaCR>

4. Recommendation CM/Rec(2016)5 of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 2016 at the 1253rd meeting of the Ministers' Deputies. URL: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2016\)5](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2016)5)

